

СТРУКТУРНИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ И ВЪТРЕШНИ ИНВЕСТИЦИОННИ ПОТОЦИ В БЪЛГАРИЯ (2010 – 2020)

Анна Димитрова Димитрова

Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов

Катедра „Финанси и кредит”

e-mail: anni.dimitrova27@gmail.com

Резюме: Настоящото научно изследване е насочено към установяване степента на диспропорции в динамиката и структурните различия между инвестиционните потоци от преки чуждестранни и от вътрешни инвестиции по години и по отрасли в България за периода 2010 – 2020 г. На основата на сравнителен анализ е установено, че средногодишният прираст на ПЧИ е с по-ниски стойности от този на вътрешните инвестиции. Установено е, че ПЧИ са с незначителни структурни колебания през годините, докато в отраслов разрез вътрешните инвестиции по отрасли демонстрират по-сериозни структурни различия в сравнение с ПЧИ. Установените диспропорции биха могли да се възприемат като *оценка на предпочитанията* на чуждестранните и на местните инвеститори към определени отрасли от икономиката на България, формирани от спецификата на бизнес-средата в България за анализирания период.

Ключови думи: преки чуждестранни инвестиции, вътрешни инвестиции, коефициенти на абсолютните структурни изменения, интегрални индекси на структурни различия.

JEL: E22, F14, F41.

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF DIRECT FOREIGN AND DOMESTIC INVESTMENT FLOWS IN BULGARIA (2010 - 2020)

Anna Dimitrova Dimitrova

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Department of Finance and Credit

e-mail: anni.dimitrova27@gmail.com

Abstract: The current research is aimed at establishing the degree of disparities in the dynamics and structural differences between investment flows from foreign direct and domestic investment defined by year and by industry in Bulgaria for the period 2010 - 2020. Based on comparative analysis, it was found that the average annual growth of FDI is lower than that of domestic investment. FDI has been found to have slight structural fluctuations over the years, while by sector, domestic investment by industry has shown more serious structural differences than FDI. The identified disparities could be perceived as an assessment of the preferences of foreign and local investors to certain sectors of the Bulgarian economy, formed by the specifics of the business environment in the country for the analysed period.

Key words: foreign direct investment, domestic investment, coefficients of absolute structural changes, integral indices of structural differences.

JEL: E22, F14, F41.

Въведение

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) основно се отнасят до създаване на нови фирми, придобиване на компании или активи. Притокът на преки чуждестранни инвестиционни потоци изпраща положителен сигнал по отношение на икономическите перспективи и привлекателността на инвестициите в дадена страна. По тази причина те не случайно се определят като важен инструмент за въвеждане на значими, за икономическото развитие в страната – приемник, технологични и управленски техники (Бошнаков, 2018).

Всяка държава има своя собствена система от цени на ресурси, данъчна политика и правна рамка, различни нива на развитие на индустриите и, съответно, има различия в рентабилността на субектите и обектите на инвестиране. Обемът на ПЧИ зависи и от политическата стабилност, нивото на търговия на международния пазар и най-вече от наличието на определени стимули за насърчаване притока на чуждестранни инвестиционни потоци. Освен конкретните стимули цялостната бизнес среда в съответната държава има ключово значение за привличане на ПЧИ в дадена икономика (Бошнаков, 2018).

В България притокът на ПЧИ се регулира от Закона за насърчаване на инвестициите, който определя вида, характера и стимулите за насърчаване на притока на ПЧИ (ЗНИ). Начините и средствата за стимулиране на притока на чуждестранни инвестиции в България са в съответствие с изискванията на Европейската комисия (Регламент (ЕС), 2014); (Регламент (ЕС) 2., 2017) и имат за цел насърчаване на инвестициите в отрасли с високи нива на добавена стойност, както и разработването на промишлени зони и високотехнологични бизнес паркове.

В научната литература се обсъждат различни аспекти на влиянието на ПЧИ върху местната икономика, като: степента на въздействие върху икономическия растеж, установяване на реалните последици от входящите инвестиционни потоци и изясняване посоката на влияние върху инвестиционната активност в страната (Радулова, А., 2011), дали и доколко ПЧИ допълват (crowding-in) или изтласкват (crowding-out) националните инвестиции (Петкова, 2018).

Основна цел на научното изследване е установяване степента на диспропорции в динамиката и структурните различия между инвестиционните потоци от преки чуждестранни и от вътрешни инвестиции по години и по отрасли в България за периода 2010 – 2020 г. **Предмет на изследването** са диспропорциите между инвестираните средства от чуждестранните и вътрешните инвеститори по години и по отрасли, а **обект** – чуждестранните и вътрешните инвестиционни потоци по години и по отрасли.

Основната теза, която се поддържа, е, че доколкото чуждестранните инвеститори вземат решения за осъществяване на преки инвестиции на

основата на анализи за специфичните предимства на фирмата инвеститор по отношение размера на инвестицията в различни дестинации, то ПЧИ демонстрират по-високата приспособимост към характеристиките на средата.

За изпълнение на формулираната основна цел си поставяме следните задачи:

Първо, изясняване спецификата ПЧИ и класифицирането според различни количествени и качествени характеристики.

Второ, сравнителен анализ на динамиката на преките чуждестранни и вътрешни инвестиционни потоци по години и по отрасли за периода 2010 – 2020 г.

Трето, установяване степента на структурни изменения на ПЧИ и на вътрешните инвестиции в България за периода 2010 г. – 2020 г.

Според специфичната характеристика на предмета и обекта на изследване и за постигане на основната цел са приложени следните научни методи: метод на сравнението, метод на взаимосвързаното изучаване на отделните елементи, метод на експертната оценка и методите на дескриптивната и математическата статистика.

I. Специфика на преките чуждестранни инвестиции

Световната банка определя преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) като „...нетни потоци от инвестиции за придобиване на траен управленски дял (10 процента или повече от акциите с право на глас) в предприятие, работещо в икономика, различна от тази на инвеститора.”, като стойността на инвестицията, в предприятие, работещо в икономика, различна от тази на инвеститора, в резултат на инвестиране, се формира от „...собствен капитал, реинвестиране на печалби, друг дългосрочен капитал и краткосрочен капитал, както е показано в платежния баланс.“ (Metadata Glossary. The World bank, 2021). В този смисъл ПЧИ включват както първоначалното придобиване на имот в чужбина от инвеститора, така и всички последващи сделки между инвеститора и предприятието, в което е инвестиран капиталът и в което чуждестранният инвеститор притежава управленски дял от 10 процента или повече от акциите с право на глас.

ПЧИ възникват, когато една фирма инвестира директно в съоръжения за производство и/или предлагане на продукт в чужда държава. Те се дефинират като инвестиция, включваща дългосрочни взаимоотношения и отразяваща траен интерес и контрол от страна на местно лице в една икономика (чужд инвеститор или предприятие майка), в предприятие, резидентно в икономика, различна от тази на чуждестранния пряк инвеститор.

В зависимост *от естеството на стопанската дейност*, различаваме няколко вида ПЧИ.

Едни от основните видове преки чуждестранни инвестиции са тези, при които средствата се инвестират в същата индустрия, в различна, за инвеститора, държава, определяни като **хоризонтални ПЧИ**.

Вертикални ПЧИ са тези, при които инвестицията е в рамките на веригата за доставки, но не директно в същата индустрия. **Конгломерат в резултат от ПЧИ** се наблюдава тогава, когато инвеститорът инвестира в индустрия, чийто бизнес не е свързан по никакъв пряк начин с фирмата – приемник. Такива по вид инвестиции се правят с цел разширяване и/или диверсификация в нови области.

Има вариант, при който бизнесът се разширява в чужда държава, но продукцията от чуждестранните операции се изнася в трета страна. Това са **ПЧИ за експортна платформа**, които обикновено се „случват“ в зони за свободна търговия.

Основните форми на проявление на ПЧИ са: откриване на предприятия в чужбина (включително създаване на дъщерни дружества или откриване на клонове), създаване на съвместни предприятия, закупуване на контролен пакет акции в предприятия на страната донор и др. Така предприятие с чуждестранни инвестиции може да приеме формата на:

- ✓ дъщерно дружество – предприятие, в което пряк чуждестранен инвеститор притежава повече от 50% от капитала;
- ✓ асоциирано дружество или съвместно предприятие със сътрудничеството на местни партньори, в което пряк инвеститор нерезидент притежава по-малко от 50% от капитала;
- ✓ предприятие, изцяло собственост на пряк инвеститор посредством създаване на нови дъщерни дружества или клонове на чуждестранни компании майки, както и маркетинг на стоки в приемащата страна.

В световната практика има три основни форми на чуждестранни инвестиции:

➤ **Преки или реални инвестиции**

Това са инвестиции, направени от преки инвеститори, т.е. юридически или физически лица, които изцяло притежават предприятието или контролират най-малко 10% от акциите или акционерния капитал на предприятието, което дава право на участие в управлението на предприятието.

От преките инвестиции се открояват: вноски в уставния капитал; вноски в уставния фонд, под формата на материални активи (вкл. вноски, направени под формата на недвижими имоти, оборудване, стоки и др.); парични средства (вноските, направени в брой, са показани тук); получени заеми от чуждестранен съсобственик на предприятието и други (например допълнителни акции, закупени от директен инвеститор; реинвестиран доход; оборудване, прехвърлено от директен инвеститор на предприятие (в допълнение към вноските в уставния фонд) и др.).

➤ *Портфейлни или финансови инвестиции*

Портфейлната инвестиция се осъществява посредством закупуване на акции, които не дават на инвеститорите право на влияние върху дейността на предприятията и представляват по-малко от 10% от общия акционерен капитал на предприятието, както и облигации, записи на заповед и други дългови ценни книжа, дялови и дългови капитали. Портфейлните инвестиции не осигуряват контрол върху чуждестранни компании, ограничавайки прерогативите на инвеститора до получаване на дял от печалбите (дивиденди). Портфейлните инвестиции са основният източник на средства за финансиране на акции, емитирани от предприятия, големи корпорации и частни банки. По правило приходите от портфейлни инвестиции се осъществяват под формата на увеличение на пазарната стойност на инвестиционните обекти, дивиденди и лихви.

➤ *Други инвестиции*

Това е остатъчна категория, която не отговаря на определението за преки инвестиции и портфейлни инвестиции, и включва:

- търговски кредити;
- други заеми, които се отпускат от международни финансови организации: Световната банка, Международният валутен фонд, Европейската банка за възстановяване и развитие и др.;
- банкови депозити и други (например вземания и задължения, свързани с просрочени плащания на лихви, просрочени плащания по заеми, неизплатени заплати, неплатени данъци);
- средносрочни и дългосрочни международни заеми и заеми на заемни капитали на промишлени и търговски корпорации, банки и други финансови институции.

Посоката на движение определя ПЧИ като:

➤ *Вътрешни (входящи)*, когато чуждестранният капитал се инвестира в местни ресурси.

➤ *Външни (изходящи)*, когато местният капитал се инвестира в чуждестранни ресурси.

Инвеститорите вземат решения за осъществяване на преки инвестиции, водени от различни съображения, и на основата на анализи за специфичните предимства на фирмата инвеститор по отношение размера на инвестицията в различни дестинации. Емпирични изследвания „откриват“ четири предимства при вземането на решения за инвестиции в чужда страна: „...новите технологии, създадени чрез научноизследователска и развойна дейност, маркетинговите способности, организационните техники и предимствата на капиталовите разходи“ (Pugel, 1981).

Основните четири **водещи мотиви** за осъществяване на инвестиции в чужда, за инвеститора, страна са: пазари; активи; природни ресурси и търсене на ефективност (Dunning, 2008, Second edition.).

➤ **Увеличаване на пазарния дял.** Чрез инвестиране в чужбина компаниите могат да търсят достъп до обещаващи нови пазари, при условие че входящите ПЧИ са в положителна корелация с размера на икономиката на приемащата страна и нейния пазарен потенциал по отношение на икономически растеж (Blonigen, 2005).

➤ **Осигуряване на достъп до ресурси** – трудови, природни ресурси или земя; технологии и др. Инвестирането на средства от фирмата инвеститор с цел достъп до ресурсите на чужда страна е породено от очакванията за рационализиране на дейността на фирмата чрез насочване на нейните активи към най-изгодните производствените фактори на страната – приемник.

➤ **Увеличаване на пазарния дял**

Чрез инвестиране в чужбина компаниите могат да търсят достъп до обещаващи нови пазари, при условие че входящите ПЧИ са в положителна корелация с размера на икономиката на приемащата страна и нейния пазарен потенциал по отношение на икономическия растеж (Dunning, 2008, Second edition.).

➤ **Повишаване ефективността на фирмата.** Търсената ефективност е в посока по-ниски разходи за труд и по-висока производителност. В литературата обаче не се срещат убедителни доказателства за това, че етичната работна ръка е решаващ фактор при вземане на решение за инвестиране.

➤ **Стратегическо търсене на активи** за придобиване на активи като иновативна технология; опит в управлението и др., за да се засили глобалната конкурентоспособност на фирмата. Това са инвестиции, насочени към придобиване на нови активи за поддържане на международната конкурентоспособност на фирмата инвеститор (Dunning, 2008, Second edition.). Значително влияние върху избора на местоположение на ПЧИ в Европейския съюз са икономическият потенциал, характеристиките на пазара на труда и конкурентоспособността и технологичният напредък (Villaverdeab & Mazaa, 2015). Като стратегически ПЧИ се определят и, така наречените, нетъргуеми активи (Franco, 2008), свързани с получаване на достъп до непрехвърлими активи и технологии, които по правило не могат да бъдат възпроизведени в родната страна.

II. Преглед на литературата

Преките чуждестранни инвестиции се наложиха като важен източник на външно финансиране в световен мащаб. Научната литература изобилства от изследвания, свързани със същността на ПЧИ, със степента на въздействие на преките инвестиции върху приемащите икономики, с оценка на положителните и отрицателните ефекти от осъществяването им, със степента на въздействие върху икономическия растеж на национално и световно ниво

и т.н. Икономическата литература изобилства от изследвания, доказващи, че в сравнение с други източници на финансови средства, като портфейлни инвестиции и/или заеми, ПЧИ са предпоставка за подобряване на бизнес средата в приемащата страна. Входящите чуждестранни потоци обикновено се свързват с много ползи, включително създаване на работни места, повишена конкурентоспособност, трансфер на технологии и най-важното икономически растеж. Това схващане за ПЧИ е подкрепено от теоретични постановки и от емпирични изследвания (Zhang, 2001), (Baldwin, Braconier, & Forslid, 2005), чиито автори доказват, че ПЧИ могат да бъдат от полза за приемащата страна.

Редица емпирични изследвания (LEITÃO & RASEKNI, 2013), (Reisen & Soto, 2001) доказват наличието на двупосочна причинно-следствена връзка между ПЧИ и икономическия растеж. Разин и Садка (Razin & Sadka, 2007) твърдят, че производителността на страната домакин има положителен ефект върху размера на потоците от ПЧИ, но само двусмислен ефект върху вероятността от увеличаване на тези потоци и доказват, че увеличаването на ставката на корпоративния данък в приемащата страна води до намаляване размера на входящите чуждестранни инвестиции. ПЧИ се определят като важно средство за трансфер на технологии и допринасят относително повече за растежа, отколкото местните инвестиции (Borensztein, 1998), подчертавайки и факта, че по-високата производителност на ПЧИ се запазва само когато приемащата страна има минимален прагов запас от човешки капитал.

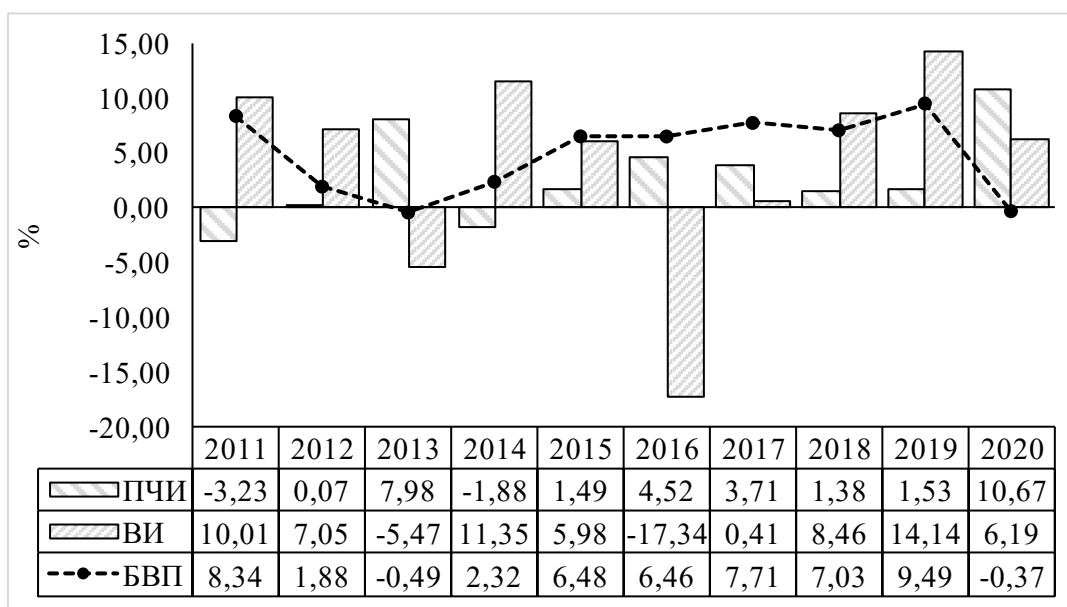
Други проучвания, фокусирани върху въздействието на ПЧИ, базирани в конкретни държави, показват хетерогенна връзка на различни детерминанти на ПЧИ. Общоприето е разбирането, че факторите, които определят привлекателността на ПЧИ, са различни в различните страни (Sandhu & Gupta, 2016). Според редица изследователи, фактори, стимулиращи външните инвеститори, са: БВП на глава от населението и свободната търговия (Leong & Lee, 2019); равнището и темпът на изменение на БВП, БВП на глава от населението и свободната търговия (Nguyen & Doan, 2016). Съществува твърдение и че именно преките чуждестранни инвестиции и двустранната търговия са фактори, оказващи значимо въздействие върху икономическия растеж (Neto, Brandao, & Cerqueira, 2010) на страната приемник.

В същото време, на основата също на емпирични изследвания, някои автори (Görg & Greenaway, 2003) изразяват определена доза скептицизъм относно подобни твърдения, считайки, че "... като цяло, характеристиките на икономическата среда са много по-важни: инфраструктура, условия на местния пазар на труда, надеждност на комуникационните системи и т.н., както и цялостният климат на макроикономическата и търговската политика". (Görg & Greenaway, 2003).

III. Сравнителен анализ

Един от показателите, характеризиращи степента на интеграция на страната в световната общност, е обемът на чуждестранните инвестиции. Той е в пряка зависимост от степента на привлекателност за инвестиране, зависеща от редица фактори: степен на развитие на пазарните отношения, действащи законови рамки, общият инвестиционен климат в страната, условията на външноикономическа дейност, включително правни и митнически. Условията за привличане на ПЧИ са фактор, който характеризира инвестиционната дейност и допринася за по-нататъшното развитие на външноикономическите отношения.

Предлагаме анализ на темпа на прираст на ПЧИ в България за периода 2010 – 2020 г. (вж. Фигура 1):

Източник: (НСИ, 2021)

Фигура 1. Динамика на ПЧИ, вътрешните инвестиции и БВП (2010 – 2020 г.)

Първо, за анализирания период средногодишният темп на прираст на ПЧИ е 2.63 пункта, при темп на прираст на БВП от 4.88% и 4.08% на вътрешните инвестиции.

Второ, темповете на прираста на ПЧИ се движат в „широки“ граници – от -3.23% за 2011 г. до 10.67% през 2020 г. Същественият спад в притока на ПЧИ през 2011 г. може да се обясни със „забавеното“ влияние на последната финансова криза върху инвестиционната активност на чуждестранните инвеститори. Чувствителното нарастване на ПЧИ през 2020 г. в сравнение с 2019 г. е отзвук на световните тенденции за нарастване на инвестиционната активност след предизвиканото „забавяне“ от пандемията Covid-19.

Трето, откриват се чувствителни диспропорции между темповете на прираст на ПЧИ и тези на вътрешните инвестиции, например: 2013 г. – при ръст от 7.98% на ПЧИ, вътрешните инвестиции са с отрицателен прираст от -5.47%; 2016 г. – при ръст на ПЧИ от 4.52% вътрешните инвестиции са с относително значим отрицателен прираст от -17.34%; 2011 г. – при отрицателен ръст на ПЧИ от 3.23% вътрешните инвестиции нарастват с 10.01%

Анализът на темповете на прираст на ПЧИ и на вътрешните инвестиции по отрасли позволява извеждането на следните основни изводи (вж. Приложение 1):

Първо, средногодишният прираст по отрасли на ПЧИ е с най-значими стойности в: „Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа“ – 36.21%; „Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности“ – 16.30%; Индустрия (с изкл. на строителството) – 5.43%.

Второ, забелязват се отрасли, в които ПЧИ са с отрицателен прираст за анализирания период, от които: „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ (-3.81%); „Строителство“ (- 4.84%); „Селско, горско и рибно стопанство“ (-1.20%).

Трето, за анализирания период средногодишният темп на изменение на вътрешните инвестиции е с положителен знак за всички отрасли. По-съществен положителен прираст се наблюдава в отрасли: „Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа“ – 14.98%; „Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство, – 7.85%; Селско, горско и рибно стопанство – 6.83% и „Строителство“ – 5.68%;

Четвърто, с най-ниски стойности на средногодишен прираст на вътрешните инвестиции са: „Индустрия“ (с изкл. на строителството) – 1.65% и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ – 1.97%.

При съпоставка на стойностите на средногодишния прираст между този на ПЧИ и вътрешните инвестиции се откриват диспропорции, които биха могли да се възприемат като **оценка на предпочитанията** на чуждестранните и на местните инвеститори към определени отрасли от икономиката на България.

Предпочитани от двата вида инвеститори са отрасли от група О-Q: „Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа“. При отрицателен прираст на ПЧИ в отрасли: „Строителство“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ и „Селско, горско и рибно стопанство“, „Операции с недвижими имоти“ и „Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи и други дейности“, вътрешните инвестиции са с положителен средногодишен прираст.

Установените различия между темповете на прираст на ПЧИ и вътрешните инвестиции изискват задълбочаване на изследването за

установяване на структурните различия на притока на ПЧИ в България и на осъществените вътрешни инвестиции.

IV. Анализ на степента на структурни изменения на ПЧИ и на вътрешните инвестиции в България за периода 2010 – 2020 г.

Потокът на ПЧИ е до голяма степен специфичен за всяка индустрия и, следователно, детерминантите на отрасловия модел на ПЧИ са пряко свързани с характеристиките на пазарната структура и пазарното поведение в различните индустрии (Pugel, 1981). Изследването на отрасловата структура на ПЧИ и съпоставката им с тази на вътрешните инвестиции, както и оценката на структурните различия по години, изисква прилагането на специфични коефициенти и индекси за оценка на структурните различия.

В научната литература не се открива информация за обоснован избор на измерители за оценка на структурните трансформации на инвестиционните потоци по години и по отрасли на икономиката. Познатите статистически подходи и индикатори за измерване на структурните различия се различават по степен на сложност за изчисляване на количествените характеристики и, впоследствие, по тяхната качествена интерпретация.

За анализ на структурните различия на ПЧИ и вътрешните инвестиции в България по години и по отрасли за периода 2010 – 2020 г. прилагаме две групи обобщаващи индекси за „измерване“ на структурните промени и различия между ПЧИ и вътрешните инвестиции в България по години и в отраслов разрез¹: Линеен и квадратичен коефициент на абсолютни структурни изменения и Интегрални показатели за структурни различия.

В международната статистическа практика най-често се прилагат обоснованите и по-прецизните линейни (средноаритметични) и квадратични коефициенти на структурните изменения, конструирани от Л. Казинец (Казинец, 1981). Линейните и квадратните коефициенти на абсолютните структурни изменения показват с колко средно процентни пункта се отклоняват относителните дялове през дадения период (момент) в сравнение с предходния, като по този начин позволяват да се направят изводи за интензивността на промените в структурата. При липса на промени в структурата коефициентът е равен на 0. Тъй като коефициентите нямат горна граница на промяна, колкото по-голяма е промяната в структурата, толкова по-високи са стойностите на коефициентите.

Линейният коефициент на абсолютните структурни изменения с променлива база (La) се изчислява по следния начин:

¹ Коефициентите и индексите са изчислени на основата на информация от Приложения 1 и 2.

$$La = \frac{\sum |d_{i1} - d_{i0}|}{n},$$

където

d_{i0} и d_{i1} – относителни тегла на отделните категории в анализираната структура; n – брой на градациите.

Квадратичният коефициент на абсолютните структурни изменения с променлива база K_a се получава посредством прилагането на следната зависимост:

$$Ka = \sqrt{\frac{\sum (d_{i1} - d_{i0})^2}{n}}$$

Доколкото насочването на нашето изследване към установяване на измененията на инвестиционните потоци от ПЧИ и от вътрешните инвестиции е резултат от допускането за наличие на диспропорции между инвестираните средства от чуждестранните и вътрешните инвеститори по години и по отрасли, за да установим степента на неравномерност на инвестиционните потоци, изразена чрез относителните дялове на осъществените инвестиции по отрасли за два сравнявани периода, прилагаме и **Нормирания квадратичен коефициент на абсолютните структурни изменения** на Гатев (Гатев & Гатева, 2008):

$$Kan = \sqrt{\frac{\sum (d_{i1} - d_{i0})^2}{2}}$$

Изчислените стойности на линейния коефициент за ПЧИ и за вътрешните инвестиции по години доказват наличието на отраслови структурни изменения.

При ПЧИ коефициентът е с най-ниски стойности, близки до 0, през два периода: 2018–2017 г. и 2019–2018 г. (вж. Таблица 1). Относително почувствителни структурни изменения се наблюдават през 2012 г. и 2020 г. Като цяло структурните изменения са по-значими при вътрешните инвестиции. Със стойности близки до 0 – т.е. с относително ниски структурни промени, са единствено 2017 г. и 2018 г. През две от годините – 2016 г. и 2020 г., се отчитат значителни структурни промени със стойности на линейния коефициент повече от 2%. Същите тенденции се наблюдават и при анализ на стойностите на квадратичните коефициенти за абсолютни структурни различия при ПЧИ и при вътрешните инвестиции.

На основата на тези резултати може да обобщим, че за разлика от вътрешните инвестиции **ПЧИ са с незначителни структурни колебания** през годините, включени в настоящото изследване.

Изчисляването на линейните и квадратичните коефициенти на абсолютни изменения са приложени и за оценка на измененията в отрасловата структура на преките чуждестранни и вътрешните инвестиционни потоци.

Таблица 1

Стойности на коефициентите на абсолютните структурни изменения на ПЧИ и вътрешните инвестиции по години (2010 – 2020 г.)

Период	Линеен коефициент на абсолютните структурни изменения		Квадратичен коефициент на абсолютните структурни изменения		Нормиран квадратичен коефициент на абсолютните структурни изменения	
	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ
2011/2010	0.0094	0.0154	0.0136	0.0196	0.0289	0.0416
2012/2011	0.0129	0.0238	0.0171	0.0392	0.0362	0.0832
2013/2012	0.0052	0.0167	0.0084	0.0270	0.0178	0.0573
2014/2013	0.0061	0.0142	0.0087	0.0165	0.0184	0.0350
2015/2014	0.0090	0.0152	0.0137	0.0195	0.0291	0.0414
2016/2015	0.0064	0.0200	0.0105	0.0272	0.0222	0.0577
2017/2016	0.0068	0.0074	0.0106	0.0091	0.0224	0.0193
2018/2017	0.0025	0.0045	0.0033	0.0067	0.0071	0.0142
2019/2018	0.0033	0.0140	0.0046	0.0203	0.0099	0.0430
2020/2019	0.0162	0.0204	0.0248	0.0339	0.0526	0.0719

Резултатите от изчислените коефициенти на абсолютни структурни различия по отрасли позволяват извеждането на следните изводи (вж. Таблица 2.):

Таблица 2

Стойности на коефициентите на абсолютните структурни изменения на ПЧИ и вътрешните инвестиции по отрасли за периода 2010 – 2020 г.

Наименование на серия	ПЧИ		Вътрешни инвестиции	
	Линеен коефициент	Нормиран квадратичен коефициент	Линеен коефициент	Нормиран квадратичен коефициент
A Селско, горско и рибно стопанство	0.0011	0.0030	0.0119	0.0190
B-E Индустрия (с изкл. на строителството)	0.0134	0.0390	0.0372	0.0250
F Строителство	0.0062	0.0204	0.0126	0.0185
G-I Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	0.0145	0.0464	0.0269	0.0297
J Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0.0081	0.0277	0.0057	0.0271
L Операции с недвижими имоти	0.0081	0.0213	0.0165	0.0344
M-N Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	0.0178	0.0474	0.0048	0.0389
O-Q Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	0.0001	0.0006	0.0178	0.0067
R-U Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности и неklasифицирани	0.0006	0.0020	0.0031	0.0035

Първо, според стойностите на линейния коефициент относително значими структурни изменения по отрасли на ПЧИ (но под 2%) се наблюдават само в отрасли, включени в групи М-N (1.78%), G-I (1.45%) и В-Е (1.34%).

Второ, вътрешните инвестиции по отрасли, според изчислените коефициенти, демонстрират по-сериозни структурни различия в сравнение с ПЧИ.

Трето, за анализирания период ПЧИ са с относително ниски нива на структурни различия по отрасли. При вътрешните инвестиции може да се говори за значими такива за всички отрасли, като при тях две от групите отрасли – В-Е (3.72%) и G-I (2.69%) са с изменения повече от 2%.

Степента на диверсификация се измерва с редица показатели за концентрация и оценка на структурни различия: индекс на относителна концентрация, индекс на Херфиндал-Хиршман, дисперсия на пазарните дялове, интегрален коефициент на К. Гатев, индекс на структурни различия на А. Салаи и В. М. Рябцев.

С помощта на обобщаващи показатели за структурни изменения се изследват не само различията между двете популации (например в отраслов контекст), но и се дава оценка на динамиката на промените в структурата. В този случай съответните показатели трябва да се тълкуват като обобщаващи показатели за структурните промени в динамиката. Отчитайки това, ние приемаме като най-удачни за оценка на структурните промени в потоците ПЧИ и вътрешните инвестиции по отрасли интегралния коефициент на К. Гатев, индекса на структурните промени от А. Салаи и индекса на В. М. Рябцев. Считаме също, че когато се изследва определен период от няколко години, както е в нашия случай, е по-целесъобразно да се изчислят интегралните коефициенти за всеки период и впоследствие да се усреднят. Полученият по този начин **средногодишен интегрален коефициент** характеризира средногодишните структурни изменения на инвестиционните потоци за анализирания период (Радулова, 2009).

За изчисляване на количествени критерии за измерване на различията в структурата на ПЧИ и **вътрешните** инвестиции (разходи за придобиване на материални активи) по години и отрасли в България прилагаме коефициента на К. Гатев и интегралните индекси на А. Салаи и В. М. Рябцев.

Интегралният коефициент на структурни разлики на Гатев отчита интензивността на промените за отделни групи и съотношението на групите в сравняваните структури:

$$I_G = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_{i0} - d_{i1})^2}{\sum_{i=1}^n d_{i0}^2 + \sum_{i=1}^n d_{i1}^2}}$$

Интегралният коефициент на структурни разлики в Салаи отчита интензивността на структурните промени в отделните групи, дела на групите в сравняваните структури, както и броя на групите:

$$I_S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \frac{(d_{i0} - d_{i1})^2}{d_{i0} + d_{i1}}}{n}}$$

Прилагането на коефициента на Гатев и индекса на Салаи позволяват оценка на значимостта на различията между две структури в границите от 0 до 1, което в икономическата литература се оценява като предимство. Оценките за значимостта на разликите между характеристиките зависи от това, доколко стойностите са близки до 0 (по-малки разлики в характеристиките) или до 1 (по-осезаеми разлики в структурата). Колкото по-близо е индексът на А. Салаи до единица, толкова по-значими стават структурните различия (Eliseeva, 2006). При стойности на индекса малко над 0.3 пункта, структурните разлики се считат за значителни. Трябва обаче да се има предвид, че стойността на индекса ще зависи силно от броя на елементите, на които е разделено цялото – колкото по-голямо е броят им, толкова повече индексът ще бъде изравнен.

Въпреки посочените предимства двата подхода имат недостатъци, изразяващи се в това, че знаменателят на индексите на структурни различия няма реално значение, а стойностите на индекса зависят от броя на градациите.

За целите на нашето изследване, за измерване значимостта на структурните изменения на ПЧИ и на вътрешните инвестиции, е приложен и индексът на Рябцев (Ryabtsev index) :

$$I_R = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_{i1} - d_{i0})^2}{\sum_{i=1}^n (d_{i1} + d_{i0})^2}}$$

Оценката на структурните промени според индекса на Рябцев се прави на базата на възможното несъответствие между стойностите на компонентите на двете структури с тяхната максимално възможна стойност, като стойностите на този индикатор не зависят от броя на градациите на структурата. Индексът приема стойности от 0 до 1, а степента на структурни несъответствия се определя според скала за оценка (Akhmetshin, 2018) (вж. Таблица 3)

Таблица 3

Скала за оценка на значимостта на структурни различията по индекс на Рябцев

Интервални значения	Характер на структурните различия
0.000 – 0.030	Идентичност на структурите
0.031 – 0.070	Много ниско ниво на структурни различия
0.071 – 0.150	Ниско ниво на структурни различия
0.151 – 0.300	Съществено ниво на структурни различия
0.301 – 0.500	Значимо ниво на структурни различия
0.501 – 0.700	Много значими структурни различия
0.701 – 0.900	Противоположен тип структура
0.901 и повече	Пълна противоположност на структурите

Изчислените стойности на индексите за структурни различия на чуждестранните и вътрешните инвестиционни потоци по години за периода 2010 – 2020 г., оценени по трите познати индекса, дават основание за следните заключения:

Първо, относно степента на структурни различия по години на ПЧИ (вж. Таблица 4):

– Според скалата на Рябцев в преобладаващ брой години (през 6 от общо десет интервала) се установява идентичност на структурата на чуждестранните инвестиционни потоци;

– Ниски и много ниски нива на структурни различия има през три от интервалите – 2011–2010 г., 2012–2011г. и 2020–2019 г.

Таблица 4

*Индекси за структурни различия на ПЧИ по години:
2010 – 2020 г.*

<i>Период</i>	<i>Индекс Гатев</i>	<i>Индекс Салаи</i>	<i>Индекс на Рябцев</i>	
2011/2010	0.0605	0.0453	0.0428	Много ниско ниво на структурни различия
2012/2011	0.0731	0.1439	0.0518	Много ниско ниво на структурни различия
2013/2012	0.0357	0.0562	0.0252	Идентичност на структурите
2014/2013	0.0368	0.0117	0.0260	Идентичност на структурите
2015/2014	0.0567	0.0070	0.0401	Много ниско ниво на структурни различия
2016/2015	0.0430	0.0334	0.0304	Идентичност на структурите
2017/2016	0.0437	0.0271	0.0309	Идентичност на структурите
2018/2017	0.0139	0.1035	0.0098	Идентичност на структурите
2019/2018	0.0192	0.0445	0.0136	Идентичност на структурите
2020/2019	0.1011	0.0598	0.0716	Ниско ниво на структурни различия

Източник: НСИ (НСИ, 2021).

Второ, относно степента на структурни различия по години на вътрешните инвестиции (вж. Таблица 5):

Според скалата за оценка на Рябцев преобладават годините, в които е установено много ниско ниво на структурни различия на вътрешните инвестиционни потоци.

Единствено през два от анализирания интервали (2017/2016 г. и 2018/2017 г.) се установява идентичност на структурата на вътрешните инвестиционни потоци.

Таблица 5

Индекси за структурни различия на вътрешни инвестиции по години: 2010 – 2020 г.

Период	Индекс Гатев	Индекс Салаи	Индекс на Рябцев	
2011/2010	0.0948	0.0574	0.0672	Много ниско ниво на структурни различия
2012/2011	0.1814	0.0973	0.1294	Ниско ниво на структурни различия
2013/2012	0.1238	0.1405	0.0878	Ниско ниво на структурни различия
2014/2013	0.0787	0.0095	0.0558	Много ниско ниво на структурни различия
2015/2014	0.0953	0.0850	0.0675	Много ниско ниво на структурни различия
2016/2015	0.1307	0.1350	0.0928	Ниско ниво на структурни различия
2017/2016	0.0427	0.0124	0.0302	Идентичност на структурите
2018/2017	0.0321	0.0159	0.0227	Идентичност на структурите
2019/2018	0.0996	0.0839	0.0706	Много ниско ниво на структурни различия
2020/2019	0.1658	0.1365	0.1180	Ниско ниво на структурни различия

Източник: НСИ (НСИ, 2021).

Стойностите на изчислените средногодишни индекси на структурни различия по посочените зависимости на Гатев, Салаи и Рябцев, по степента на различия по години, еднозначно дават „предимство“ на чуждестранните инвестиционни потоци пред тези, осъществени от вътрешните инвеститори (вж. Таблица 6).

Таблица 6

Средногодишни интегрални коефициенти на структурни различия на ПЧИ и вътрешните инвестиции по години (2010 – 2020 г.)

Категории	Индекс на Гатев	Индекс на Салаи	Индекс на Рябцев
ПЧИ	0.0484	0.0532	0.0342
Вътрешни инвестиции	0.1045	0.0774	0.0742

За анализ на структурните различия по отрасли е приложен индексът на Рябцев, чиято скала за оценка позволява по-точно определяне степента на отраслови диспропорции между анализираният видове инвестиционни потоци.

Общият извод от получените стойности на индексите на структурни различия по отрасли е, че, различавайки се един от друг само количествено, те отразяват една и съща динамика на инвестиционните потоци по отрасли, доколкото и за двата потока инвестиции преобладаваща характеристика на инвестиционните потоци е „значимо ниво на структурни различия“ (вж. Таблицы 4.7).

Таблица 7

Индекси на структурни различия на ПЧИ по отрасли за периода 2010 – 2020 г.

Отрасли		С/т на коефициента	Тълкуване на резултата
A	Селско, горско и рибно стопанство	0.4302	Значимо ниво на структурни различия
B-E	Индустрия (с изкл. на строителството)	0.3293	Значимо ниво на структурни различия
F	Строителство	0.4406	Значимо ниво на структурни различия
G-I	Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	0.3195	Значимо ниво на структурни различия
J	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0.3751	Значимо ниво на структурни различия
L	Операции с недвижими имоти	0.3553	Значимо ниво на структурни различия
M N	Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	0.2987	Съществено ниво на структурни различия
O-Q	Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	0.2287	Съществено ниво на структурни различия
R-U	Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности и неklasифицирани	0.3294	Значимо ниво на структурни различия

В същото време вътрешните инвеститори демонстрират устойчивост при избора на отрасли за инвестиране от група O-Q (професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности) с установеното „много ниско ниво на структурни различия“ (вж. Таблица 8). Със „съществено ниво на структурни различия“ са отраслите от група A (селско, горско и рибно стопанство) и от R-U (култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности и неklasифицирани).

Таблица 8

Индекси на структурни различия на вътрешните инвестиции по отрасли за периода 2010 – 2020 г.

Отрасли		С/т на коефициента	Тълкуване на резултата
A	Селско, горско и рибно стопанство	0.2023	Съществено ниво на структурни различия
B-E	Индустрия (с изкл. на строителството)	0.3326	Значимо ниво на структурни различия
F	Строителство	0.3876	Значимо ниво на структурни различия
G-I	Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	0.3152	Значимо ниво на структурни различия
J	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0.4296	Значимо ниво на структурни различия
L	Операции с недвижими имоти	0.3747	Значимо ниво на структурни различия
M N	Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	0.3012	Значимо ниво на структурни различия
O-Q	Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	0.0643	Много ниско ниво на структурни различия
R-U	Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности и некласифицирани	0.2616	Съществено ниво на структурни различия

Степента на еднородност - т.е. на равномерно разпределение между отраслите на ПЧИ и на вътрешните инвестиции в ДМА може да се оцени с помощта на Коефициент на еднородност (k) (Бакуменко Л.П., 2013), изчисляван при следната последователност:

$$\bar{d} = \frac{\sum d}{n};$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (d - \bar{d})^2}{n}};$$

$$\sigma_{max}^2 = \frac{n-1}{n^2};$$

$$k = 1 - \frac{\sigma^2}{\sigma_{max}^2}$$

Разнообразие в структурата съществува в случаите, в които стойностите на коефициента клонят към 0 – т.е. открива се наличие на равномерно разпределение. Стойности на коефициента, клонящи към 1, са сигнал за увеличаване на еднородността в структурата, доколкото емпиричното разпределение се различава от равномерното.

Таблица 9
Стойности на Коефициента за еднородност

Година	ПЧИ	ВИ
2010	0.8764	0.9061
2011	0.8603	0.9110
2012	0.8408	0.8658
2013	0.8487	0.9023
2014	0.8386	0.9026
2015	0.8213	0.9224
2016	0.8292	0.8886
2017	0.8318	0.8995
2018	0.8312	0.9064
2019	0.8260	0.9246
2020	0.8150	0.9024

Резултатите от изчисления коефициент на еднородност за двата вида инвестиционни потоци показват, че вътрешните инвестиции по години са с преобладаващ брой интервали от стойности, по-близки до 1, в сравнение с преките чуждестранни инвестиции – т.е. може да се направи заключението, че структурата на вътрешните инвестиции по години е по-равномерна (вж. Таблица 9).

Заклучение

Резултатите от настоящото изследване показват наличие на диспропорции в обема, в темпа на изменение и в структурата на преките чуждестранни и вътрешните инвестиционни потоци по години и по отрасли.

За анализирания период средногодишният темп на прираста на ПЧИ е 2.63 пункта при темп на прираст на вътрешните инвестиции 4.08%. Средногодишният темп на изменение на вътрешните инвестиции е с положителен знак за всички отрасли на българската икономика при наличие на отрицателен прираст на ПЧИ в определени отрасли.

Приложените показатели за анализ на структурните различия на ПЧИ и вътрешните инвестиции в България по години и по отрасли за периода 2010 – 2020 г. дават основание да заключим, че за разлика от вътрешните инвестиции ПЧИ са с незначителни структурни колебания през годините. В отраслов разрез вътрешните инвестиции по отрасли демонстрират по-сериозни структурни различия в сравнение с ПЧИ.

Установените диспропорции биха могли да се възприемат като **оценка на предпочитанията** на чуждестранните и на местните инвеститори към определени отрасли от икономиката на България, формирани от спецификата на бизнес средата в България за анализирания период.

Използвани източници:

- Akhmetshin, E. a. (2018). Statistical Methods for Analyzing Financial Statements of Russian Organizations in the Context of IFRS Implementation. *European Research Studies Journal, Volume XXI, Special Issue 3*, pp. 118-129.
- Baldwin, R., Braconier, H., & Forslid, R. (27 October 2005 r.). Multinationals, Endogenous Growth, and Technological Spillovers: Theory and Evidence. *Review of International Economics*.
- Blonigen, B. (2005). A Review of the Empirical Literature on FDI Determinants. *Atlantic Economic Journal, Vol. 33(4)*,, стр. 383 - 403.
- Borensztein, E. D.-W. (1998, June 1). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics Volume 45, Issue 1*,, pp. 115-135.
- Dunning, J. L. (2008, Second edition.). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham, Northampton: MA: Edward Elgar.
- Eliseeva, I. Y. (2006). General theory of statistics: textbook (5th ed.). *Moscow: Finance and Statistics (In Russian)*.
- Franco, C. R. (2008). Why do firms invest abroad? An analysis of the motives underlying Foreign Direct Investment. *Warsaw Tenth Annual Conference*. (p. 22). Warsaw: <http://www.etsg.org/ETSG2008/Papers/Franco.pdf>.
- Görg, H., & Greenaway, D. (November 2003 r.). Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment? *IZA Discussion Papers, No. 944*,, стр. 22.
- LEITÃO, N. C., & RASEKHI, S. (2013). The impact of foreign direct investment on economic growth: the Portuguese experience. *Theoretical and Applied Economics, No. 1* , p. 578.
- Leong, S. T., & Lee, C. G. (2019, Winter). The Determinants Of Singapore's Outward Foreign Direct Investment to China and Hong Kong. *The Journal of Developing Areas Volume 53, Number 1*.
- Metadata Glossary. The World bank.* (2021, 11). Retrieved from [https://databank.worldbank.org/metadataglossary/wdi-database-archives-\(beta\)/series/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS](https://databank.worldbank.org/metadataglossary/wdi-database-archives-(beta)/series/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS)
- Neto, P., Brandao, A., & Cerqueira, A. (2010). The Impact of FDI, Cross Border Mergers and Acquisitions and Greenfield Investments on Economic Growth. *Article in International Scientific Journal., Vol. 7 No. 4*, стр. 22-44.
- Nguyen, T. T., & Doan, Q. H. (2016). Chinese Outward Foreign Direct Investment: Is ASEAN A New Destination. Bern., SECO, World Trade Institute (SECO Working Paper Series 6, Switzerland).
- Pugel, T. A. (1981, 12). The determinants of foreign direct investment: an analysis of US manufacturing industries. *Managerial and Decision Economics*, pp. 220-228.

- Razin, A., & Sadka, E. (2007, Mye). PRODUCTIVITY AND TAXES AS DRIVERS OF FDI. *NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH 1050*.
- Reisen, H., & Soto, M. (February 2001 r.). Which Types of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth? *International Finance 4(1)*, стр. 1-14.
- Sandhu, N., & Gupta, N. (2016, Oct-Dec). Determinants of Inward Foreign Direct Investment (1994-2014): The Case of India. *SCMS Journal of Indian Management; Kochi Vol. 13, Iss. 4, , pp. 83-94*. Retrieved from [Google Scholar]
- Villaverdeab, J., & Mazaa, A. (2015). The determinants of inward foreign direct investment: Evidence from the European regions. *International Business Review, Vol. 24(2),, стр. 209 223*.
- Zhang, K. H. (2001). How does foreign direct investment affect economic growth in China? *Economics of Transition Volume 9, Issue 3,, стр. Pages 679*.
- Бакуменко Л.П. (2013). СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕГИОНЕ. *Статистика и Экономика. , стр. 143-146*.
- Бошнаков, Х. (24 Януари 2018 г.). *Чуждестранни инвестиции в Българската икономика – състояние, тенденции и предизвикателства*. Извлечено от <https://www.millenniumclub.org/en/publications/doklad-predizvikelstva-i-vzmozhnosti-razdel-ikonomika>
- Гатев, К., & Гатева, Н. (2008). *Статистика: Статистически методи в емпиричните изследвания и бизнеса*. От К. Гатев, & Н. Гатева. София: Парадигма.
- ЗНИ. (н.д.). *ЗАКОН ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ (ЗАГЛ. ИЗМ. - ДВ, БР. 37 ОТ 2004 Г., В СИЛА ОТ 06.08.2004 Г.)*.
- Казинец, Л. (1981). *Темпы роста и структурные сдвиги в экономике (показатели планирования и анализа)*. Москва : Экономика.
- НСИ. (11 11 2021 г.). Извлечено от https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1658
- НСИ. (11 11 2021 г.). Извлечено от https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=782
- Петкова, А. (2018). Трансмисионен механизъм при оценка на влиянето на преките чуждестранни инвестиции и вътрешните инвестиции върху икономическия растеж в България за периода 1999-2015 г. *Икономически и социални алтернативи, брой 2*.
- Радулова, А. (2009). Анализ на структурните изменения в икономиката под влияние на чуждестранните и вътрешните инвестиционни потоци. *Народостопански архив*.

Радулова, А. (2011). Въздействие на преките чуждестранни инвестиции върху икономическото развитие на България в условията на икономическа криза. *Икономическа мисъл, LVI, бр. 5., Инст. за иконом. изсл. при БАН.*

Регламент (ЕС), 2. (20 06 2017 г.). *Регламент (ЕС) 2017/1084 на Комисията от 14 юни 2017 г.* Извлечено от Официален вестник на ЕС L 156/1: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1084&from=BG>

Регламент (ЕС), 6. (26 06 2014 г.). *Регламент (ЕС) № 651/2014 на Комисията от 17 юни 2014 г. за обявяване на някои категории помощи за съвместими с вътрешния пазар в приложение на членове 107 и 108 от Договора (ОВ, L 187/1 от 26 юни 2014 г.).* Извлечено от Официален вестник на ЕС, L 187/1: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0651&from=BG>

Приложение I

Темп на изменение на ПЧИ и вътрешните инвестиции (2010 – 2020 г.)

Отрасли	2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ	ПЧИ	ВИ
Общо - всички икономически дейности	-3.23	10.01	0.07	7.05	7.98	-5.47	-1.88	11.35	1.49	5.98	4.52	-17.34	3.71	0.41	1.38	8.46	1.53	14.14	10.67	6.19
A Селско, горско и рибно стопанство	7.94	60.71	15.93	0.69	20.85	3.33	33.17	-5.73	-33.64	31.33	-25.91	-30.50	-18.97	10.34	-21.03	11.73	20.52	-2.45	-10.84	-11.14
B-E Индустрия (с изкл. на строителството)	4.52	5.05	7.17	41.80	6.62	-21.56	0.98	6.06	3.05	-5.51	2.12	-4.75	5.01	-3.66	0.78	4.49	2.95	6.74	20.24	-12.20
F Строителство	-39.74	-16.28	17.66	-5.07	1.46	19.43	-1.26	46.43	-17.70	-20.41	-19.36	-29.05	2.88	4.27	-26.13	34.11	20.31	10.17	13.44	13.18
G-I Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	-1.86	6.57	11.34	-13.39	4.34	12.49	3.84	23.96	12.24	3.06	4.84	-7.98	-2.61	-3.64	1.93	7.40	2.94	6.00	-11.63	43.99
J Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	-12.33	-18.19	-23.26	2.99	5.94	-5.31	-17.94	31.57	0.60	-0.42	4.04	-12.17	-7.92	-13.74	6.40	-4.51	-0.38	61.39	6.73	-21.94
L Операции с недвижими имоти	-5.53	56.83	-8.59	-24.09	4.42	-11.25	-8.24	-18.92	5.64	12.58	-2.50	1.07	0.51	20.20	4.86	8.23	3.03	8.69	-3.53	1.03
M_N Професионални дейности и научни изследвания; административни и stomателни дейности	16.82	7.50	-17.01	-6.05	52.30	-5.09	0.41	34.58	-37.05	22.35	61.81	-20.99	37.41	10.52	2.70	12.13	-9.59	7.79	55.21	-12.85
O-Q Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	53.71	-3.14	148.87	18.78	5.30	4.66	-9.75	4.82	136.50	51.32	6.44	-59.15	1.34	-4.15	6.63	4.46	2.12	125.81	10.88	6.38
R-U Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи и други дейности	-1.58	-16.74	7.07	0.26	15.96	55.82	-3.64	-9.09	23.11	33.42	9.24	-37.14	7.46	-4.74	-17.31	12.34	-40.41	7.75	-8.62	-18.84

Източник: (НСИ, 2021) (НСИ, 2021).

Приложение 2
Отраслова структура на ПЧИ (2010 – 2020 г.)

Наименование на серия	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Общо	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
A Селско, горско и рибно стопанство	0.0042	0.0046	0.0054	0.0060	0.0082	0.0053	0.0038	0.0030	0.0023	0.0027	0.0022
B-E Индустрия (с изкл. на строителството)	0.3436	0.3711	0.3975	0.3925	0.4039	0.4101	0.4007	0.4057	0.4032	0.4089	0.4443
F Строителство	0.0633	0.0394	0.0464	0.0436	0.0438	0.0355	0.0274	0.0272	0.0198	0.0235	0.0241
G-I Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	0.2065	0.2094	0.2330	0.2251	0.2382	0.2635	0.2643	0.2482	0.2495	0.2530	0.2020
J Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0.1467	0.1329	0.1019	0.1000	0.0836	0.0829	0.0825	0.0733	0.0769	0.0754	0.0728
L Операции с недвижими имоти	0.1804	0.1761	0.1609	0.1556	0.1455	0.1514	0.1413	0.1369	0.1416	0.1437	0.1253
M N Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	0.0549	0.0663	0.0550	0.0776	0.0794	0.0492	0.0762	0.1010	0.1023	0.0911	0.1277
O-Q Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомогателни дейности	0.0002	0.0002	0.0006	0.0006	0.0006	0.0013	0.0013	0.0013	0.0014	0.0014	0.0014
R-U Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности и неклафицирани	0.0043	0.0044	0.0047	0.0051	0.0050	0.0060	0.0063	0.0065	0.0053	0.0031	0.0026

Източник: (НСИ, 2021).

Приложение 3

Отраслова структура на вътрешните инвестиции (2010 – 2020 г.)

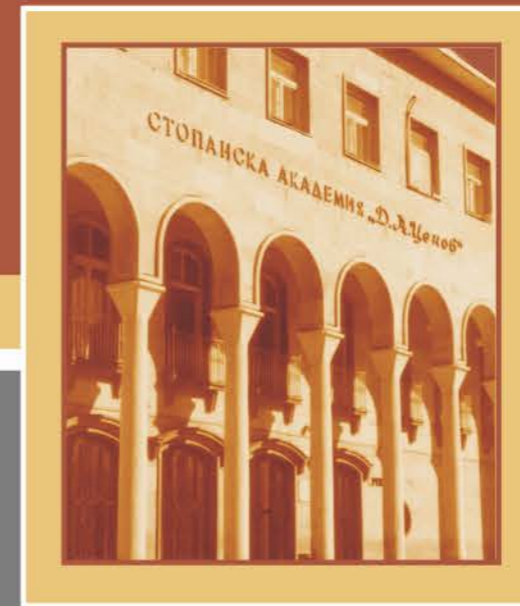
Наименование на серия		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Общо		1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
A	Селско, горско и рибно стопанство	0.0575	0.0840	0.0790	0.0864	0.0731	0.0906	0.0762	0.0837	0.0863	0.0737	0.0617
B-E	Индустрия (с изкл. на строителството)	0.3210	0.3065	0.4060	0.3369	0.3209	0.2861	0.3297	0.3163	0.3047	0.2850	0.2356
F	Строителство	0.0861	0.0656	0.0581	0.0734	0.0966	0.0725	0.0623	0.0647	0.0799	0.0772	0.0822
G-I	Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	0.2445	0.2369	0.1916	0.2280	0.2539	0.2469	0.2748	0.2637	0.2612	0.2425	0.3289
J	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0.0461	0.0343	0.0330	0.0331	0.0391	0.0367	0.0390	0.0335	0.0295	0.0417	0.0307
L	Операции с недвижими имоти	0.1002	0.1428	0.1012	0.0951	0.0692	0.0735	0.0899	0.1076	0.1074	0.1023	0.0973
M-N	Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	0.0488	0.0476	0.0418	0.0420	0.0507	0.0586	0.0560	0.0616	0.0637	0.0602	0.0494
O-Q	Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	0.0789	0.0695	0.0771	0.0854	0.0804	0.1147	0.0567	0.0541	0.0521	0.1031	0.1033
R-U	Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи и други дейности	0.0169	0.0128	0.0120	0.0197	0.0161	0.0203	0.0154	0.0146	0.0151	0.0143	0.0109

Източник: (НСИ, 2021).

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XIV, 2021

Книга 17

Том XIV, 2021 г.
Книга 17

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Доц. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Янислава Александрова – технически секретар

СЪДЪРЖАНИЕ

Студии

Андрей Антонов Йорданов ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВЪВЕЖДАНЕТО НА ГЪВКАВО УПРАВЛЕНИЕ В ПРОЕКТНИ ЕКИПИ.....	5
Анна Димитрова Димитрова СТРУКТУРНИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ И ВЪТРЕШНИ ИНВЕСТИЦИОННИ ПОТОЦИ В БЪЛГАРИЯ (2010 – 2020).....	24
Беатрис Венциславова Любенова СТРЕС ТЕСТОВЕТЕ КАТО ИНТЕГРАЛЕН ПОДХОД ЗА КОМПЛЕКСНА ОЦЕНКА НА УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА, КАЧЕСТВОТО НА АКТИВИТЕ И УСТОЙЧИВОСТТА НА БАНКИТЕ	49
Даниел Сергеев Тунчев ПЪРВИЧНИ И ВТОРИЧНИ ФАКТОРИ ЗА ФОРМИРАНЕ ЦЕНАТА НА ПЕТРОЛА – ИКОНОМИЧЕСКИ РАКУРСИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ	81
Диана Руменова Христова КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СЛУЖИТЕЛИТЕ И РАБОТОДАТЕЛИТЕ	103
Елена Валериева Вълчева АНАЛИЗ НА ТОВАРНИЯ АВТОМОБИЛЕН ТРАНСПОРТ В БЪЛГАРИЯ	118
Елена Димитрова Ташкова КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ИКОНОМИКАТА.....	137
Калоян Драгомиров Паргов ИСТОРИЧЕСКИ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЕНЕРГИЙНАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК	163
Николай Кирилов Калистратов МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА РЕВИЗИОННИЯ АКТ И ОТЧИТАНЕ НА ФУНКЦИИТЕ И ВЛИЯНИЕТО МУ ВЪРХУ ИКОНОМИКАТА В СЯНКА В БЪЛГАРИЯ	192
Стелиян Богданов Стефанов ПОТРЕБНОСТ ОТ ПРОМЕНИ В ДАНЪЧНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ.....	217

Юлиан Христов Войнов
ПРЕДПОСТАВКИ И ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА
ИНСТРУМЕНТАРИУМА ЗА СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ 234

Yaakov Itach
THE IMPACT OF FINANCIAL EDUCATION PROGRAMMES
IN ISRAEL AND THE FAMILY DISCUSSION ON FINANCIAL
MATTERS ON THE BEHAVIOUR OF YOUTH..... 260

Статии

Борислав Петров Лазаров
ТЕНДЕНЦИИ В ИНТЕНЗИВНОСТТА НА АВТОМОБИЛНОТО ДВИЖЕНИЕ
В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА ИКОНОМИЧЕСКА
ОБОСНОВКА НА РАЗВИТИЕТО НА TEN-T 289

Боряна Великова Симеонова
МОДЕЛИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА СТОКИТЕ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
С ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ 303

Боян Димитров Вранчев
ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРОЕКТНИТЕ ЕКИПИ 315

Ваня Владимирова Галчева
АНАЛИЗ НА АВТОМОБИЛНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА
В БЪЛГАРИЯ 332

Вахан Ахаси Бохосян
МОРАЛЕН РИСК И ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОНФЛИКТА
“ПРИНЦИПАЛ-АГЕНТ“ В ЗАСТРАХОВАНЕТО 343

Галя Колева Монева
ГЕНЕЗИС И ЕВОЛЮЦИЯ НА РЕВЕНЮ МЕНИДЖМЪНТА
НА РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС..... 356

Георги Стоилов Анев
БИЗНЕС МОДЕЛИ И ПОДХОДИ ЗА ГЕНЕРИРАНЕ НА ПРИХОДИ
В ЕЛЕКТРОННАТА ТЪРГОВИЯ 373

Даниел Генчев Данчев
НОВИ ПОЛИТИКИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД МАЛКИТЕ И СРЕДНИ
ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ 390

Даниела Стойчева Сачарова
КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛНИ КОМПАНИИ В СЕКТОРА
НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ПОРЪЧКИ 402

Димитър Сергеев Димитров БАЛКАНСКИЯТ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ВЪЗЕЛ И БЪЛГАРСКИЯТ ТУРИЗЪМ.....	412
Кармен Димитров Вранчев НИЪРШОРИНГЪТ КАТО СТРАТЕГИЯ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ.....	422
Катя Симеонова Иванова ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19	436
Кузман Илиев Илиев ПАРИЧНАТА ДИНАМИКА КАТО ФАКТОР НА ГЕНЕРАЛНОТО РАВНОВЕСИЕ В ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЦИКЪЛ – КОНЦЕПТУАЛНИ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ	450
Магдалена Славе Андоновска ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МЕДИЙНИЯ ПЛУРАЛИЗЪМ В РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЯ	466
Мария Александрова Велкова УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИ В МУЛТИКУЛТУРНИ ОРГАНИЗАЦИИ	475
Мартин Николаев Харизанов ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ НА РЕАЛИЗИРАНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА РАЗВИТИЕ В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ	487
Мартин Яворов Бакърджиев УСТОЙЧИВОСТ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В КОРПОРАТИВНОТО УПРАВЛЕНИЕ	503
Моника Любомирова Янакиева ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФОРМИРАНЕТО И БЮДЖЕТИРАНЕТО НА ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТТА НА МЛАДЕЖТА	523
Наталия Стоянчева Стоянова ЗА НАПРЕДЪКА НА БЪЛГАРИЯ ПО ГЛОБАЛНИТЕ ЦЕЛИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ	543
Никола Илчов Илчев ОПЕРАТИВНИ МОДЕЛИ ЗА ТЪРГОВИЯ НА ХРАНИТЕЛНИ СТОКИ И НАПИТКИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА	555
Орлин Чавдаров Япраков АНАЛИЗ НА КОЛИЧЕСТВЕНИТЕ ИЗМЕРИТЕЛИ В БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ ПАЗАР	565

Рая Бисерова Драгоева ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОНСОЛИДАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ ВЪРХУ ЕФЕКТИВНОСТТА НА БАНКОВАТА ДЕЙНОСТ	580
Румяна Цветанова Витнъова ПОСТИЖЕНИЯ И ПРАКТИКИ ПРИ ВЪВЕЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ПО ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ В УЧИЛИЩАТА	598
Светлана Димитрова Аврионова ПОСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ДАНЪЧНИ ПРИХОДИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ПАНДЕМИЯТА КОВИД-19	615
Силвия Петрова Петранова ТУРИЗМЪТ В БЪЛГАРИЯ И КРИЗАТА COVID-19	625
Слави Петров Джалъзов ТЕОРЕТИЧНИ И ПРИЛОЖНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ОНЛАЙН КОМУНИКАЦИИТЕ В ТУРИСТИЧЕСКИЯ БИЗНЕС	638
Снежана Веселинова Найденова СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ И ВЪЗМОЖНИ ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ЗА ОСНОВНИТЕ УЧАСТНИЦИ	652
Станислав Чавдаров Младенов ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ СЕКТОРИТЕ В ИКОНОМИКАТА НА СТРАНАТА	669
Стефан Ангелов Пешов СЪЩНОСТ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ	687
Теодор Людмилев Борисов РЕПУБЛИКАНСКАТА ПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА В БЪЛГАРИЯ – СПЕЦИФИКИ И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ.....	697

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XIV – 2021, книга 17

Даден за печат на 10.07.2023 г., излязъл от печат 14.07.2023 г.
Поръчка № 18830; формат 16/70/100; тираж 65

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А